

15. SWGTM – 1892/93.
16. SWGTM – 1901/02.
17. SWGTM – 1902/03.
18. SWGTM – 1904/05.
19. Токарчук В. Йоганн Рукгабер – перший музичний директор Галицького музичного товариства // «Musika Galicijana»: Матеріали другої міжнародної конференції «Музична культура Галичини в контексті польсько-українських взаємин». – Івано-Франківськ, 1999. – Т.2.

Myroslava Zhyshkovych

VOCAL FORMATION AT THE CONSERVATORY OF THE GALICIAN MUSICAL SOCIETY (SECOND HALF XIX – THE BEGINNING OF XX CENTURY)

The problem of development of vocal formation at the Conservatory of the Galician Musical Society of the given period is investigated. On the basis of numerous annual reports of Department of the Galician Musical Society, programs of performances and some other materials changes in the organization of educational process of the Conservatory as a whole are traced.

Марта Воловець

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ НЕУКРАЇНСЬКИХ МУЗИЧНИХ ТОВАРИСТВ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНИХ ЗАСАД ОРКЕСТРОВОГО ВИКОНАВСТВА В ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

Стаття присвячена дослідженню ролі неукраїнських товариств і організацій у становленні оркестрового виконавства в Західній Україні. Показано формування та розвиток оркестрового мистецтва, що відбувався впродовж двох часових меж: друга половина ХІХ ст. та перша третина ХХ ст. Розглядається процес переходу від аматорства до професіоналізації оркестрових колективів, що пов'язане з підвищенням рівня освіти в Західній Україні через відкриття вищих навчальних закладів.

Оркестрове виконавство в Західній Україні пройшло складний і тривалий шлях становлення та розвитку. Друга половина ХІХ – перша третина ХХ ст. – це період формування оркестрового мистецтва на західноукраїнських землях, активізації концертного життя регіону. Помітний активний перехід від аматорства до професіоналізації оркестрового виконавства, підвищення рівня музичної освіти, значного професійного росту виконавських кадрів та концертно-виконавської діяльності оркестрових колективів.

Актуальність даного дослідження зумовлена необхідністю теоретичного осмислення проблеми становлення та розвитку оркестрового виконавства в Західній Україні як одного з яскравих і достатньо самобутніх явищ музичної культури.

Відзначимо, що дана проблематика частково висвітлювалась вітчизняними музикознавцями. Зокрема, в працях М.Загайкевич, Л.Кияновської, Л.Мазепи, М.Черепанина висвітлюються невідомі сторінки музичної культури Галичини, Т.Росул, В.Гошовського – Закарпаття, К.Демочко, О.Павлюка – Буковини та частково маловідомі факти становлення та розвитку оркестрового мистецтва як однієї з їх складових. Саме ці праці, а також матеріали часописів та архівні дані стали основою нашого дослідження.

Метою статті є обґрунтування ролі австрійських, польських, єврейських, чеських та інших товариств і організацій у процесі становлення і розвитку оркестрового мистецтва на західноукраїнських землях у другій половині ХІХ – першій третині ХХ ст.

Визначена мета окреслила завдання дослідження:

- висвітлити діяльність неукраїнських товариств та організацій, пов'язаних із становленням оркестрового мистецтва в Західній Україні;
- окреслити основні етапи становлення оркестрового мистецтва Західної України в контексті зростання мистецького професіоналізму.

Зародившись у давній період, оркестрове мистецтво Західної України пройшло складний та інтенсивний шлях розвитку і стало невід'ємною складовою музичної культури регіону. Музичне життя на західноукраїнських землях, як і у всій Україні, тривалий час зосереджувалося на хоровому виконавстві та домашньому музикуванні. Причина полягала у відсутності інструментів, які важко було дістати через нестачу коштів. У другій половині XIX ст. починають виникати невеликі гуртки любителів музики, а тому побутове і домашнє музикування набирає більш організованих форм [5, 45]. Згодом прогресивні митці усвідомили потребу в організації постійно діючих музичних товариств із стаціонарними хорами, інструментальними ансамблями, оркестровими колективами тощо. Саме завдяки цьому у другій половині XIX ст. розпочинають роботу польські, єврейські, російські, чеські товариства, при яких створюються різноманітні колективи.

Значний вплив на активізацію культурно-мистецького життя Галичини даного періоду мало Галицьке музичне товариство (1838 р.) (з 1858 по 1860 роки – «Товариство поширення музичного мистецтва в Галичині», а з 1919 – Польське музичне товариство) [10, 39; 2], що стало головним на той час осередком пропаганди вокальної, камерно-інструментальної та симфонічної музики. При товаристві, окрім інших колективів, існував і оркестр. Протягом 1838-1842 рр. диригентом оркестру був Й.Рукгабер, з 1858 р. – К.Мікулі, а з 1899р. концертами диригував М.Солтис. У різні часи оркестром керували Й.Ернесті, Й.Башни, А.Пфайффер, Г.Руфф, Е.Бауер, Й.Ширер, Н.Гермелін та ін. Початковий склад колективу становив 12 учасників (4 перші скрипки, 2 другі скрипки, 2 альти, 3 віолончелі і 1 флейта), що дає змогу визначити його як малий камерний оркестр. Переважну більшість музикантів складали поляки та чехи. З року в рік чисельність музикантів зростала і згодом це був колектив, що складався з 23 чоловік. До попереднього складу приєдналися 1 гобой, 1 флейта, 1 кларнет, 1 фагот, 3 фортепіано, 3 скрипки, 1 віолончель. Більшість учасників оркестру були професорами консерваторії, решту – кращими учнями струнного і духового відділів [6, 10-11]. З 1861 р. по 1862 р. в оркестрі налічувалось 33 музиканти, серед них – 5 професорів консерваторії, але упродовж 1877-1887 років кількість учасників поступово зменшується з 30 до 10 [11, 43]. У 1898 р. оркестр складався з 36 музикантів, 10 з яких були аматорами, 10 – професорами консерваторії та 16 – учнями.

У статуті даного товариства було зазначено, що колективами товариства протягом року повинно бути влаштовано не менше п'яти концертів, а також музичних вечорів. Так, протягом 1877 р. відбулося чотири концерти, на яких прозвучали: Увертюра до опери «Весілля Фігаро», Симфонія «Юпітер» В.А.Моцарта, Концерт d-moll з каденцією Л.Бетховена для фортепіано з оркестром (15 квітня); три п'єси, оркестровані К.Мікулі («Мрії» Р.Шумана, «Менует» І.Грімм, «Медитація» К.Мікулі) (29 квітня); «Друга серенада» (C-dur) Р.Фукса, Ноктюрн g-moll, Мазурка e-moll Ф.Шопена в перекладі для струнних інструментів К.Мікулі (17 червня); «Псалом» та «Коляда» М.Гомулки в обробці К.Мікулі для соліста, хору і оркестру (7 жовтня) [17].

Таким чином, дане товариство протягом багатьох років було головним організатором регулярних концертів камерної, симфонічної і хорової музики у Львові та його околицях, про що свідчать численні концертні програми та відгуки в періодичній пресі [7, 7].

До польських товариств, які мали чималий вплив на розвиток музичного життя Західної України, належать «Гармонія» та «Лютня». Головна діяльність товариства «Гармонія» (1877 р.) полягала в наданні можливості дітям різного соціального стану оволодіти грою на музичних інструментах з метою подальшої їх участі у різноманітних оркестрових колективах. При товаристві існував духовий оркестр, яким у різний час керували Й.Пістль, композитор М.Фаль, а пізніше – Я.Косторський [4]. Репетиції проходили щодня по кілька годин. Колектив був постійним учасником різноманітних урочистостей, виступав у парках та площах Львова.

У репертуар хору «Лютня» (1881 р.) були включені твори великої форми польських, західноєвропейських та українських композиторів (Дж.Верді, Л.Керубіні, Ф.Давіда, Ш.Гуно, М.Бруха,

В.Желенського, С.Монюшко, Ф.Мендельсона, Д.Бортнянського, М.Лисенка, А.Вахнянина, С.Воробкевича, М.Солтиса та ін.), що вимагали оркестрового супроводу. У зв'язку з цим при товаристві був створений симфонічний оркестр. Переважна більшість учасників колективу були військовими і за кожний виступ отримували грошову винагороду. До співпраці товариство часто запрошувало військові оркестри австрійської армії під орудою Мазака, Фаля, Тайбельрайтера, Штайнера, Томаса і т.п.

У 1879 р. в Станіславі виникло польське музично-драматичне товариство імені С.Монюшка (МТМ) [13, 1-2]. У консерваторії, що працювала при товаристві, поряд з численними колективами існував і симфонічний оркестр, який вів активну концертну діяльність. Колектив складався з викладачів та учнів консерваторії, а також музикантів залізничного духового оркестру та аматорів [17]. МТМ проводило в місті досить активну музичну діяльність на зразок Галицького Музичного Товариства у Львові. З 1885 р. філія товариства працює і в Коломиї [15].

З середини ХІХ ст. Чернівці стають значним культурним центром, хоч тут ще до цього часу не існувало ні мистецьких колективів, ні відповідних приміщень, а розвивалося в основному домашнє музикування. З другої половини ХІХ ст. все більше починає розгортатись концертна діяльність, у якій безпосередню участь беруть колективи товариств, що з'являються в місті. Переважно кожна національна громада мала своє музичне товариство, що відроджувало свої традиції [12, 153]. Першим таким товариством було «Співацьке товариство» (1859-1862 р.), керувати яким взявся вчитель музики, чех за походженням, Франц Колоусек. Йому на зміну прийшло «Товариство сприяння музичному мистецтву на Буковині» (1862 р.). Практично вся музична діяльність на Буковині до 1918 р. проводилася за підтримки цього товариства [12, 151-152]. З 1886 р. створюється струнно-смичковий оркестр, що налічував понад 30 учасників. У репертуарі колективу були твори українських та зарубіжних композиторів [3, 12-13].

У Чернівцях в 1872 р. виникає румунське товариство «Гармонія» («Атмонія»), при якому організовується духовий оркестр та клуб цитри [3, 12-13]. Ці колективи стають постійними учасниками різноманітних заходів, що проходять в місті, знайомлять слухачів з творами українських та зарубіжних композиторів.

Незважаючи на те, що у зазначений період у Західній Україні починають виникати різноманітні оркестрові колективи, професійне мистецтво оркестрової гри все ще залишалось на стадії формування. Адже основними навчальними закладами, що готували музикантів, були приватні музичні школи та школи музичних товариств, переважно австрійських та польських, навчання в яких було доступне не всім. А тому учасниками оркестрових колективів були переважно музиканти-аматори.

Значного піднесення зазнало оркестрове мистецтво Західної України на початку ХХ ст. Цьому сприяла праця різноманітних новостворених громадсько-мистецьких товариств та організацій, а також товариств, які виникли наприкінці ХІХ ст.

Перша третина ХХ ст. – це період професіоналізації музичного життя на західноукраїнських землях. З'являються виконавці, які отримали високу професійну освіту в музичних школах, вищих навчальних закладах (консерваторія Галицького музичного товариства, консерваторія імені К.Шимановського, консерваторія музично-драматичного товариства ім. С.Монюшка, Вищий музичний інститут ім. М.Лисенка) та за кордоном (Відень, Петербург, Прага тощо).

У цей час продовжує свою роботу Галицьке музичне товариство, яке в 1919 р. перейменоване на Польське музичне товариство, а також симфонічний оркестр при ньому. Кількісний склад оркестру постійно змінювався і в 1912 р. колектив налічував 63 музиканти, серед яких аматорів – 31, професорів консерваторії ПМТ – 15 та учнів – 17 [10, 55]. Постійне зростання кількісного та якісного складу оркестру позначилось на ускладненні та урізноманітненні концертного репертуару. Під орудою тодішнього керівника Адама Солтиса звучать твори композиторів минулого та сучасності.

Упродовж свого існування колектив працював над різними жанрами, а саме: кантатно-ораторіальним (Музика до драми «Егмонт» Л.Бетховена, «Реквієм» Дж.Верді, Меса С-dur Й.Гайдна, ораторія «Пустеля» Ф.Давіда, Меса С.Монюшка, Меса В-dur В.А.Моцарта і т.д.); симфонічним (симфонії С-dur С.Дунаєвського, дві D-dur, Es-dur, В-dur Й.Гайдна, С-dur К.Ліпінського, с-moll, а-

moll, всі симфонії Бетховена); увертюрами – «Егмонт», «Прометей», «Коріолан», «Фіделіо», Л.Бетховена, «Оберон» К.Вебера, «Галька» С.Моңюшка); інструментальним концертом (Й.С.Баха, В.А.Моцарта, Ф.Мендельсона, Ф. Шопена) [11, 47-50].

У 1908 р. у Львові виникає концертне агенство Галицького музичного товариства, яке очолив Максиміліян Тірк і яке отримує назву «Галицьке Концертне Бюро» (або просто – Концертне бюро М.Тірка), що влаштовувало концерти симфонічної, хорової та камерної музики. За його сприяння, а також при допомозі Галицького музичного товариства та Львівської філармонії у Львові, Станіславі, Чернівцях, на гастролях побували оркестри Віденського симфонічного товариства, оркестр віденських музикантів, Віденського концертного товариства, Мюнхенський симфонічний оркестр.

У тому ж році у Львові було зареєстроване «Міське Музичне Товариство», що утримувало оркестр. Диригентом колективу з 1908 по 1914 рр. був Станіслав Древняк, а артистичним керівником – Данте Барановський. Проіснувало товариство приблизно до 1921 р. [10, 44].

У Львові діє товариство для інструментальної музики «Національна капела» (1902-1939 рр.), основними членами якого були учасники духового оркестру. Репертуар колективу складався переважно з творів польських композиторів та польських народних пісень і танців. Оркестр здебільшого виступав на різноманітних польських урочистостях, що проходили в місті. Ще одне подібне товариство, яке утримувало духовий оркестр, мало назву «Музика Залізничників» (1904 р.). Учасниками колективу були залізничники-аматори [10, 81].

Зустрічаються короткі відомості про існування в даний період у Львові й інших товариств: аматорського гуртка мандоліністів «Генсьль» (1907), студентського гуртка мандоліністів «Мендельсон» (1911), та ще двох «Музичних Гуртків» (1907, 1910) [10, 82].

У Львові існувало «Єврейське музичне товариство» (1919-1939 рр.), що проводило постійну культурно-освітню і концертну діяльність. При товаристві діяв симфонічний оркестр. Диригентами колективу були адвокат, доктор В.Альтман, що доїжджав на репетиції з Перемишля, та Артур Гермелін. Один з найкращих концертів оркестру вудбувся 9 травня 1939 р. у Львові. Програма була цікава і різноманітна: увертюра до опери «Директор театру» Моцарта, Третя симфонія Ф.Мендельсона, сюїта «Уліель Акоста» в 4-х частинах К.Ратгауза, «Пісня перемоги Міріам» для сопрано і мішаного хору з оркестром Ф. Шуберта [9, 614]. У репертуарі колективу були твори Й.Баха, В.Моцарта, Л.Бетховена, Ф.Мендельсона та ін. [16, 182].

У даний період у Станіславі розпочало свою діяльність польське товариство «Фрохсін» [18] та єврейське товариство «Goldfaden», при яких плідно працювали симфонічні оркестри. Ці колективи були аматорськими, але, незважаючи на це, вони користувалися популярністю серед любителів музики міста. У їх виконанні звучали переважно твори західноєвропейських композиторів.

На початку ХХ ст на Буковині продовжує роботу «Товариство сприяння музичному мистецтву на Буковині», оркестр якого у 1902 р. знайомить чернівчан з Дев'ятою симфонією Бетховена під керівництвом А.Гржималі. Частим учасником концертів, що влаштовувало товариство, був духовий оркестр 41-го піхотного полку, що розміщався в Чернівцях і яким керував талановитий диригент і композитор Віктор Костелецький.

На Закарпатті різноманітні товариства і організації починають плідну працю наприкінці 1919 р., хоча ще до цього часу тут існувало «Музичне товариство» та «Товариство св. Василія Великого». Продовжувачем останнього вважало себе «Російське культурно-просвітницьке товариство ім. Олександра Духновича» (1923 р.) з чисельними читальнями на зразок просвітянських у Галичині, при яких діяли хори і оркестри [1, 57]. Однією з провідних секцій, що діяли при товаристві, була «Філармонія», при якій працювали хори та оркестри [14, 33-34]. Чисельна кількість учасників оркестрових колективів була різною: від 7-16 до 25-35 чоловік. А кількість самих колективів з року в рік постійно зростала (1924 рік – 9, 1929 рік – 29, 1936 рік – 36). Оскільки дане товариство було російського спрямування, переважна кількість оркестрів були балалаєчними (оркестр інтернату «Школьна поміць», оркестр села Пастилки), що були повністю забезпечені комплектами відповідних інструментів та костюмами, а також духові (при читальнях в сс. Довгому, Скотарському, Іршаві, Сваляві, Нельпінь) та струнні.

12 листопада 1919 р. в Ужгороді було організоване товариство «Русинська філармонія». За створення оркестру береться відомий диригент Степан Фенцик [8]. Кількісний склад колективу був невеликий – усього 16 чоловік. Оскільки на даний час професійних музикантів в місті було все ще обмаль, до співпраці запрошували музикантів-аматорів та військових. За національністю це були українці, чехи, угорці та ін. Репетиції оркестру проводилися два рази в тиждень, а концерти відбувалися 5-6 разів на рік. До репертуару входили твори Й.Гайдна, Л.Боккеріні, В.М.Моцарта, А.Дворжака, Е.Гріга.

Відомим на початку ХХ ст. було чеське «Музичне товариство», що вело широку концертну діяльність. Симфонічний оркестр товариства виконував твори П.Чайковського, Л.Бетховена, Б.Сметани, В.А.Моцарта [14, 65].

Таким чином, початок ХХ ст. можна окреслити як період становлення оркестрового мистецтва на західноукраїнських землях, період професіоналізації оркестрового виконавства. У цей час значно збільшується кількість концертів, урізноманітнюється і ускладнюється репертуар колективів.

За роллю, яку відіграли вищезгадані товариства і організації у процесі становлення національного оркестрового виконавського мистецтва, їх можна розділити на два типи: 1) товариства, метою яких був розвиток оркестрового мистецтва на аматорському рівні («Національна капела», «Музика залізничників», Аматорський Гурток Мандоліністів «Генсьль» тощо). До їх складу входили переважно музиканти-любители. Оркестри цих товариств відігравали в основному акомпануючу роль, супроводжуючи виступи хорових колективів та солістів на різноманітних святкуваннях, національних святах, ювілеях; 2) товариства, метою яких була професіоналізація музичного мистецтва, пропагування кращих зразків оркестрової музики українських та зарубіжних композиторів, що здійснювалась через підготовку професійних кадрів у музичних школах та вищих навчальних закладах («Галицьке музичне товариство», «Гармонія», «Лютня» «Міське Музичне Товариство», «Товариство сприяння музичному мистецтву на Буковині», «Російське культурно-просвітницьке товариство ім. Олександра Духновича» тощо), які, окрім різноманітних ювілеїв, національних свят і т.д., організували вечори симфонічної, камерної музики та учасниками яких були музиканти зі спеціальною музичною освітою.

Отже, оркестрова культура Західної України протягом 1848-1939 рр. пройшла довгий та плідний шлях розвитку. Її формування та розвиток відбувалися упродовж двох часових меж, які умовно можна розділити на два періоди: 1) друга половина ХІХ ст. (формування оркестрового мистецтва), 2) перша третина ХХ ст. (зростання професіоналізму оркестрових колективів). Вагому роль у цьому процесі відіграли неукраїнські просвітні та музичні товариства, при яких створювались різноманітні як аматорські, так і професійні оркестрові колективи і які своєю концертною діяльністю пропагували твори зарубіжних та вітчизняних композиторів. Проте, спрямовуючи свою діяльність на розвиток польської культури, популяризуючи творчість зарубіжних композиторів, вони мало цікавилися станом українського музичного мистецтва.

Таким чином, праця різноманітних неукраїнських товариств у напрямі створення оркестрових колективів, підвищення професійного виконавського рівня музикантів, збільшення кількості концертних виступів, ускладнення та урізноманітнення репертуару сприяли активному становленню оркестрової культури Західної України другої половини ХІХ – першої третини ХХ ст.

Дана праця лише закладає основу у цій проблематиці і може бути використана у подальших дослідженнях проблем розвитку оркестрового виконавства в Західній Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Витвицький В. Музичне життя Закарпатської України. //Музикознавчі праці. Публіцистика. – Львів: 2003.
2. Газета Львівська. – 1839. – 8 січня.
3. Демочко К. Музична Буковина. – Київ: Муз. Україна, 1990.
4. Діло. – 1890. – Ч.268.
5. Загайкевич М. Музичне життя Західної України другої половини ХІХ ст. – К., 1960.

6. Звіт про діяльність Галицького музичного товариства у Львові за 1872-1873 рр. //ЦДІА України у Львові. – Ф. 146. – Оп. 7. – 116 арк.
7. Звіт дирекції Галицького музичного товариства за 1876-1877 рр. //ЦДІА України у Львові. – Ф.146. Оп. 7.– 116 арк.
8. Карпато-руській вісник. – 1922. – 17 квітня.
9. Людкевич С. Дослідження, статті, рецензії, виступи. – Львів: В-во М.Коць, 2000. – Т. II.
10. Мазепа Л., Мазепа Т. Шлях до музичної Академії у Львові. Монографія. – Львів: Сполом, 2003. – Т. I.
11. Мазепа Л. Сторінки музичного минулого Львова. – Львів: Сполом, 2001.
12. Павлюк О. Буковина. Визначні постаті. 1774-1918. – Чернівці: 2000.
13. Про наявність в м. Станіславі музичного товариства імені С.Моношкя. //ЦДІА України у Львові. – Ф. 146. – Оп. 51 а. – 9 арк.
14. Росул Т. Музичне життя Закарпаття 20-30-х років ХХ ст.: Монографія. – Ужгород: Полі-Прінт, 2002.
15. ЦДІА України у Львові. – Ф. 146. – Оп. 58. – Спр. 1248. – 46 арк.
16. Черепанин М. Музична культура Галичини. Монографія. – Київ: Вежа, 1997.
17. Drogoczne koncert uczniow Konserwatorjium. //Kurjer Stanislawowski. – Stanislawow, 1928. – Nr. 416.
18. Kurjer Stanislawowski. – Stanislawow, 1935. – Nr. 1001.

Marta Volovets

THE MAIN DIRECTIONS OF ACTIVITY NOT UKRAINIAN MUSICAL SOCIETIES IN THE FORMATION OF PROFESSOINAL FOUNDATIONS OF ORCHESTRIAL PERFORMANCE IN THE WESTERN UKRAINE, IN THE SECOND HALF OF XIX-TH AND ONE THIRD OF XX CENTURIES

The article is devoted to research of a role not Ukrainian societies and the organizations in the formation of orchestral performance in the Western Ukraine. It is shown the formation and development of orchestral art that passed during two temporal borders: the second half of XIXth and one third of XX centuries. It is considered the process of transition from amateur to professional collectives that is connected with increasing educational level in the Western Ukraine through opening the higher educational institutions.

Оксана Грабовська

СПІЛЬНІ ОЗНАКИ ДУХОВНОГО ВІДРОДЖЕННЯ: ЦЕРКВА І РОЗВИТОК МУЗИЧНО-ВИКОНАВСЬКОЇ КУЛЬТУРИ ЛЬВОВА КІНЦЯ ХХ–ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

У статті на основі наукових джерел та на прикладі діяльності сучасних колективів, фестивалів робиться спроба проаналізувати основні тенденції розвитку музично-виконавської галузі сакрального мистецтва у Львові (1991-2004 рр.) з урахуванням культурно-історичного минулого як самої церкви, так і культури Львова взагалі.

Історія розвитку сакрального мистецтва у Львові вивчається у багатьох наукових дослідженнях, в яких висвітлюються ті чи інші факти з музичного життя міста минулого та сьогодення, аналізуються загальнотеоретичні, композиторські та рідше виконавські здобутки. Так, у статтях та наукових розробках, присвячених стильовому аналізу регіональної музичної культури, Л.Кияновська оглядає не лише специфіку розвитку мистецтва Галичини, а й простежує з музикознавчого та соціально-культурологічного ракурсу досягнення української галицької композиторської школи у сфері духовної музики другої половини ХІХ–початку ХХ ст., «...що зумовлено прагненням усвідомити вартісність і своєрідність духовного доробку західноукраїнських композиторів того часу...» [4, 140] (дослідження ж розвитку музично-виконавської галузі сакрального мистецтва у завдання автора не входило). Вивчаючи творчість українських композиторів ХХ ст., О.Козаренко виняткову увагу приділяє поняттю національної музичної мови, розкриваючи чимало істотних питань з царини церков-